

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Ἡ κατά τὸν 18^ο αἰ. στροφή πρὸς τὴν κλασσικὴν ἀρχαιότητα ὑπεκίνησε τὸ ἐνδιαφέρον πολλῶν Εὐρωπαϊῶν περιηγητῶν πρὸς ἀνεύρεσιν τοῦ παναρχαίου Ἱεροῦ τῆς Δωδώνης, περὶ τοῦ ὁποίου ὁμιλοῦν τὰ ἀρχαιότερα γραπτὰ μνημεῖα, τὰ ὁμηρικὰ ἔπη. Ὁ Hughes, ὁ Holland, ὁ Rouquieville, ὁ Leake, ὁ Wordsworth, ἀνεζήτησαν ἐπιμόνως εἰς τὰς ἀρχαίας ἀκροπόλεις τοῦ λεκανοπεδίου τῶν Ἰωαννίνων τὰ εἰσώτια τοῦ παναρχαίου μαντείου. Αἱ ἀνασκαφαὶ εἰς τὴν Τροίαν τοῦ H. Schliemann ἀνεζωπύρωσαν τὰς ἀναζητήσεις τοῦ Ἱεροῦ. Ὁ ἐξ Ἄρτης πολιτικὸς Κ. Καραπάνος, ὠδηγούμενος ἐκ τυχαίων εὐρημάτων εἰς τὴν περιοχὴν Παλαιοκάστρου (Δωδώνης), ἐπεχείρησε πρῶτος τὴν ἀνασκαφὴν τούτου (1875). Ἡ ἔρευνα ἐκείνη, ἐκτὸς τῆς βεβαιότητος περὶ τοῦ Ἱεροῦ τῆς Δωδώνης, ἔφερεν εἰς φῶς πλείστας ἐπιγραφὰς καὶ εὐρήματα ἀναθηματικά. Εἰς τὸ δίτομον ἔργον του (*Dodone et ses ruines*, Paris 1878) ὁ μὴ εἰδικὸς Ἑλλήν φιλογενής, ἐξέθεσε μὲ εὐσυνειδησίαν καὶ ἀκρίβειαν, ἀν καὶ ἀνεπαρκῶς, τὰ ἀποτελέσματα τῶν ἐρευνῶν του.

Βαθμιαίως ὅμως τὰ ὑπὸ τοῦ Καραπάνου δοκιμαστικῶς σχεδὸν ἀνασκαφέντα οἰκοδομήματα ἐκαλύφθησαν ὑπὸ τῶν χειμάρρων τῆς κοιλάδος καὶ κατεχώσθησαν.

Ὅτε ὁ Alfred Schiff ἐπεσκέφθη τὴν 21^η Σεπτεμβρίου 1899 τὸν χώρον τῆς ἀνασκαφῆς, ἐσημείωσεν εἰς τὸ ἡμερολόγιόν του, ὅτι τίποτε πλέον δὲν ἦτο ὄρατόν (*O. Kern, RE V*, στ. 1258): «Τὸ θέατρον ἔδιδε τὴν ἐντύπωσιν ὅτι δὲν εἶχεν ἐρευνηθῆ. Κυματίζοντες ἀγροὶ ἐξ ἀραβοσίτου εὐρίσκοντο εἰς τὸν χώρον τοῦ θεάτρου, τὸ δὲ περίγραμμα τῶν εἰσωπίων τοῦ ναοῦ δὲν ἦτο πλέον ὄρατόν». Ἄλλ' ἢ ὑπὸ τοῦ Καραπάνου σκαφικὴ ἔρευνα τοῦ Ἱεροῦ πολὺ ἀπεῖχεν ἀπὸ τοῦ νὰ εἶναι πλήρης.

Ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἐταιρεία ἀπεφάσισε τὴν περαιτέρω ἔρευναν τοῦ χώρου διὰ τοῦ καθηγητοῦ Γ. Σωτηριάδου (1921). Ὁ μεσολαβήσας ἀτυχής πόλεμος εἰς Μ. Ἀσίαν διέκοψε προῶτως τὴν ἔρευναν ἐκείνην, τὴν ὁποίαν, χορηγούσης καὶ πάλιν τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας, ἀνέλαβε νὰ συνεχίσῃ ὁ καθηγητὴς Δημ. Εὐαγγελίδης (1929-1935).

Ἀπὸ τοῦ 1952 ὁ αὐτὸς ἐρευνητής, τῇ συνεργασίᾳ τοῦ γράφοντος ἐφόρου Ἀρχαιοτήτων Σωτ. Ἰ. Δάκαρη, ἐπεχείρησε τὴν περαιτέρω ἀνασκαφὴν τοῦ χώρου, δαπάναις καὶ πάλιν τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας. Ἡ ἔρευνα ἐγένετο ἐπὶ ὀκτὼ συνεχεῖς ἀνασκαφικὰς περιόδους, διαρκείας μηνὸς περίπου ἐκάστης, μέχρι τοῦ ἔτους 1959, ὅτε διὰ τελευταίαν φορὰν ἐπεσκέφθη τὴν Δωδώνην, ἐξηντημένος ἐκ μακρᾶς ἀσθενείας, ὁ Δ. Εὐαγγελίδης. Μετ' ὀλίγον, τὴν 24.11.59, ὁ διευθύνων τὴν ἀνασκαφὴν ἀπέθανεν ἐν Ἀθήναις.

Συμφωνήθη ὑπὸ τῶν ἀνασκαφῶν, ὅπως ὁ γράφων τὰς γραμμὰς ταύτας ἀναλάβῃ τὴν συγγραφὴν τοῦ παρόντος ἔργου, ὁ δὲ διευθύνων τὴν ἀνασκαφὴν συντάξῃ τὸν κατάλογον τῶν εὐρημάτων τῆς ἱερᾶς οἰκίας, προβοῦν δὲ ἀπὸ κοινοῦ εἰς τὴν συζήτησιν τοῦ περιεχομένου τῶν κειμένων καὶ ἐνδεχομένως εἰς τροποποιήσεις ἢ προσθήκας.

Τὴν συγγραφὴν τοῦ ἔργου ἤρχισεν ὁ πρῶτος εἰς *Tübingen* τῆς Γερμανίας (1955-57),

έπεράτωσε δὲ ἐν Ἰωαννίνοις (1958), πλὴν τῶν κεφαλαίων Η (Ἱστορικὸν περίγραμμα), Ι (Ἡ Ἑλληνικότης τοῦ Ἱεροῦ) καὶ ΙΑ (Κατάλογος εὐρημάτων), γραφέντων ἀπὸ τοῦ Δεκεμβρίου τοῦ 1959 μέχρι τέλους τοῦ 1960. Ἡ λοιπὴ ἐργασία ἐτέθη ὑπ' ὄψιν τοῦ καθηγητοῦ Δημ. Εὐαγγελίδη, ἐκτὸς τῶν ὑποσημειώσεων, αἱ ὁποῖαι δὲν εἶχον εἰσέτι συμπληρωθῆ, καὶ τῶν ἀνωτέρω τριῶν κεφαλαίων.

Οὗτος συνεφώνησε πρὸς τὸ περιεχόμενον, ἐζήτησε δέ, ὅπως τὸ κεφάλαιον Θ (ἀρχιτεκτονικὴ σύνθεσις τοῦ οἰκοδομήματος Ε¹) δημοσιευθῆ μετὰ τὸ ὄνομα τοῦ γράφοντος, ὡς ἔργον ἀποκλειστικῶς ἰδικόν του.

Ἐπελθόντος τοῦ θανάτου τοῦ καθηγητοῦ Δ. Εὐαγγελίδη, δὲν κατέστησαν δυνατὰ οὔτε ἡ συζήτησις ἐπὶ τοῦ ἔργου οὔτε ἡ σύνταξις τοῦ καταλόγου τῶν εὐρημάτων. Ἐνεκα τούτου ἡ παρῶσα ἐργασία δημοσιεύεται καθ' ὃν τρόπον ὁ συνεργάτης του, Σωτ. Δάκαρης, ἐπεξευρόσθη τὰ δεδομένα τῆς ἀνασκαφῆς κατὰ τὰ ἔτη 1955-1959, μὴ δυναθῆς νὰ λάβῃ ὑπ' ὄψιν του τὰς πολυτίμους παρατηρήσεις τοῦ διευθύνοντος τὴν ἔρευναν.

Τὴν εὐθύνην ἐπομένως τῶν διατυπωμένων ἐνταῦθα πορισμάτων φέρει ὁ γράφων, τὰ δὲ κεφάλαια Η, Θ, Ι καὶ ΙΑ δημοσιεύονται μετὰ τὸ ὄνομα τοῦ συγγραψαντος ταῦτα.

Εἰς τὸ τελευταῖον κεφάλαιον (ΙΑ) περιλαμβάνεται σύντομος κατάλογος ἐκεῖνων μόνον τῶν εὐρημάτων τῆς ἱερᾶς οἰκίας, τὰ ὁποῖα ἐκρίθησαν ἀναγκαῖα πρὸς χρονολόγησιν ἢ διευκρίνησιν τοῦ οἰκοδομήματος Ε¹. Τὰ λοιπὰ θὰ συμπεριληφθῶν μελλοντικῶς εἰς ἴδιον τόμον περὶ τῶν εὐρημάτων τοῦ Ἱεροῦ.

Ἐκφράζω καὶ ἐνταῦθα τὰς θερμοτάτας εὐχαριστίας μου πρὸς τὸ Διοικητικὸν Συμβούλιον τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας, διότι ἀνέλαβεν ἀπάσας τὰς δαπάνας, ἀπὸ τῆς ἀνασκαφῆς μέχρι καὶ τῆς δημοσιεύσεως τοῦ παρόντος ἔργου.

Ἄπειροι εὐχαριστίαι ἐκφράζονται ὡσαύτως εἰς τὸν Γεν. Γραμματέα τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας, καθηγητὴν κ. Ἀν. Ὁρλάνδον, καὶ διὰ τὴν εἰσήγησίν του πρὸς τὸ Διοικητικὸν Συμβούλιον τῆς Ἐταιρείας πρὸς ἀνάληψιν τῆς δαπάνης ἐκτυπώσεως, ἀλλὰ καὶ διὰ τὰς πολυτίμους συμβουλὰς καὶ ὑποδείξεις του, τὰς ὁποίας προθύμως πάντοτε παρέσχεν, ὡς καὶ εἰς τὸν καθηγητὴν κ. Νικ. Κοντολέοντα διὰ τὸ ἐνδιαφέρον του καὶ τὰς παρατηρήσεις του κατὰ τὴν δημοσίευσιν τῆς παρούσης ἐργασίας.

Θεομαὶ εὐχαριστίαι ὀφείλονται ἐπίσης εἰς τὸν ἀρχιτέκτονα κ. Βασίλειον Χαρίσην καὶ διὰ τὴν ἐκπόνησιν τῶν σχεδίων τῆς μελέτης, ἀλλὰ καὶ διότι ἡ μετ' αὐτοῦ συζήτησις ἐπὶ τῶν προβλημάτων τῆς ἀνασκαφῆς ὑπῆρξεν ἐπωφελής.

Εἰς τὸν κ. Bernhard Schweitzer, καθηγητὴν τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Τυβίγγης, πλησίον τοῦ ὁποίου ἐπὶ διετίαν ἐμαθήτευσα, ἐκφράζω ἐπίσης τὴν βαθεῖαν ἐγνωμοσύνην μου καὶ διὰ τὰς ὑποδείξεις του, ἀλλὰ καὶ διότι ἡ σοφία καὶ ἡ κριτικὴ μεθοδικότης κατὰ τὴν πανεπιστημιακὴν διδασκαλίαν του συνετέλεσαν γενικώτερον εἰς τὴν ποιτικὴν βελτίωσιν τοῦ ἔργου.

Ἡ μετὰ τοῦ Δρος κ. P. Franke γνωριμία καὶ συζήτησις ἐπὶ τῶν κοινῶν περὶ τῆς ἀρχαίας Ἡπειροῦ διαφερόντων ὑπῆρξεν ἐπίσης εἰς ἐμὲ γόνιμος. Ἄς δεχθῆ καὶ οὗτος ἐντεῦθεν τὰς θερμὰς εὐχαριστίας μου.

Ἐκφράζονται ἐπίσης ἄπειροι εὐχαριστίαι εἰς τὴν δ. Ἀρτεμισίαν Γιαννουλάτου, ἡ ὁποία ἐπωμίσθη τὴν εὐθύνην τῶν διορθώσεων τῶν δοκιμίων. Εἰς τὸ θερμὸν ἐνδιαφέρον καὶ τὴν μεγάλην πεῖραν ταύτης ὀφείλονται οὐχὶ μόνον ἡ ὑπερνίκησις τῶν τεχνικῶν δυσχερειῶν κατὰ τὴν ἐκτύπωσιν, ἔνεκα τῆς διαμονῆς τοῦ γράφοντος εἰς Ἰωάννινα, ἀλλὰ καὶ πολλὰ καὶ χρήσιμοι παρατηρήσεις της.

Ἀείρους εὐχαριστίας ἐπίσης ὀφείλω εἰς τὴν σύζυγόν μου, Ἀλίκην, ἡ ὁποία ἐνεργῶς συμμετέσχεν εἰς τὴν προετοιμασίαν τοῦ ἔργου καὶ με ἐνίσχυσε πολλαπλῶς εἰς τὴν ἀποπεράτωσίν του. Πολλάκις αἱ παρατηρήσεις της ἀπέβησαν χρησιμώταται.

Τὸ παρὸν ἔργον ἀφιερῶται ὑπὸ τοῦ συνεργάτου του εἰς τὸν ἀείμνηστον καθηγητὴν Δημ. Εὐαγγελίδην, τοῦ ὁποίου κύριον ἀνασκαφικὸν ἔργον ὑπῆρξεν ἡ Δωδώνη.

Σ. Ι. Δ.